

206/15.

ARMENIA

326 P.A.
—

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos

SZONGOTT KRISTÓF.

Tizenötödik évfolyam.

BÁRÁNY LUKÁCS
t. kanonok, főszerkesztő,
örm. kath. plébános
SZAMOSÚJVÁR.
1900.

Reich

SZAMOSÚJVÁRT

TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDÁJA

1901.

TARTALOM.

I. Főcikkék.

	Lap.
<i>Dr. Esztegár László,</i>	Örmény betűk, magyar betűmetszők 5.
<i>Kiszely Károly,</i>	Bizánczi Fauszt a kátholikoszról 111.
" "	Szent-Nerszes örmény patriarkha életrajza 146, 169.
" "	Adalékok Örményország okori föld- rajzához 209, 236, 270.
" "	Az újabbkori örmény nyelvhasznítás történeti fejlődése 299, 335.
<i>Kritsa Klára,</i>	Anyám (Költemény) 45.
" "	Hamvazó szerdán (Költemény) 78.
" "	A feltámadás ünnepén (Költemény) 106.
<i>Kritsa Péter,</i>	Újévre (Költemény) 9.
<i>Kritsa Róza,</i>	Karácsonyest (Életkép) 12.
" "	Melyik boldogabb? (Költői elb.) 321, 362.
<i>Merza Gyula,</i>	Elhagyott templom (Költemény) 197.
" "	Mechithár (Költemény) 265.
<i>Dr. Molnár Antal,</i>	„Örményország barátai“ 1.
" "	A hajdankori Örményország földjében 33.
" "	Örmény bazárok Stambulban 69.
" "	Húsvéti ünnepélyek a Szentföldön 97.
" "	Szamosújvár és az örmények 131.
" "	A velencei Szent-Lázár-szigeti ör- mény kolostor 161, 193, 225.
" "	A Szánászárián-collegium Erzerumban 260.
" "	Örmény történeti irodalom 290, 325.
<i>Dr. Patrubány Lukács,</i>	Tiridát örmény királyfi és a goth király 10.
" "	Mágisztrosz Gergely XI. századbéli örmény író 43.

	Lap.
<i>Dr. Patrubány Lukács,</i>	Nerszesz Snorháli XII. századbeli örmény író 73.
" "	Egy elfelejtett birod. története. 101, 139, 167.
" "	Örmény irodalom az ötödik században 202, 229, 266, 295, 333, 359.
<i>Rónai Aross Lajos,</i>	Szongott Kristóf 144.
<i>Sallak Róza,</i>	Szálló madár (Költemény) 232.
<i>Simay Gergely,</i>	Örmény népdalnokok 166.
" "	Sajatnova örmény népdalaiból 259.
" "	Az örmény egyház ügyében 353.
<i>Szongott Kristóf,</i>	A szamosújvári piaczi nagytemplom 16.
" "	Lukács-Béla 37.
" "	Az „Armenia“ 43.
" "	A falusi örmény kiköltözésének okai 46.
" "	A mi középiskolánk 48.
" "	Gopesa Joachim nyug. tanácsos 65.
" "	A magyar „pánkó“ és az örmény „kátá“ szó 76.
" "	Társulatok Szamosújvárt 84.
" "	Közintézetek Szamosújvárt 115.
" "	Placsintár Dávid polgármester 129.
" "	Iparos viszonyok a mult században Szamosújvárt 151.
" "	Szamosújvár a „nagy idők“ alatt 174.
" "	Világosító-Szent-Gergely taglaló egyházi beszédei 198.
" "	Polgármester-választás Szamosújvárt 206.
" "	Megyénk tudományos társulata Szamosújvárt 208.
" "	Dseráz felolvasása 235.
" "	Örmény időszámítás 241.
" "	Tódorfi Lukács polgármester 257.
" "	A magyarországi örmények ethnographiája 273, 303, 338, 367.
" "	Dr. Molnár Antal 290.
(y),	Csalogánydal (Költemény) 168.
"	Charitás (Költemény) 295.
	A halott becsülete 81.
	Országgyűlési képviselők beszéde 90.
	„Magyarország:“ Örmény kérdés és az angol diplomácia 109.
	„A kath. hitelesítés lapjai:“ Örményország 213.
	A magyar szent korona eredete 232.
	Paulikovics Lajos: Zsarapo-vára 248.
	Nyilatkozatok Szamosújvár monográfiájáról 330, 365.

II. Kisebb közlemények.

	Lap.		Lap.
A Bach-korszakból	251.	Chinai szokások	317.
A chinai császár — a pápához	93.	Egyiptomi tanulmányút	382.
A hatodik világrészből	190.	Emléktábla	189.
A Ház elnöke Lukács Béláról	92.	Fejedelmi ajándék	284.
A kolozsvári kiállítás ör- mény osztálya	28.	Galiczia Szent-István koro- nája alatt	93.
A magyar nemesség	251.	Imádsággal üzött babona	316.
A papírosról	317.	Ki hogy tudja	316.
A párbaj ellen	284.	Melchon chán	221.
A régi világból	61.	Mese a takarékoságról	29.
A sáh vásárlásai	61.	Nevezetes régi pénzek	284.
A szent Unio	157.	Örmény érseki levél	28.
Az angol-bur háború	125.	II. Rákóczy Ferencz	157.
Az angol főváros	349.	Szamosújvár alapítása	60.
Az erdélyi országgyűlés	348.	Téritő apostolunk	220.
Az orientálistika köréből	156.	Török testvériség	381.
Az új romániai kormány	126.	Vilmos császár és a párbaj	189.
Ásatások Babylonban	94.	II. Vilmos és Ábduł Hámid	60.
Babyloni kultúremlékek	190.	Világosító Szent-Gergely ereklýje	221.
Diplomáciai szeminárium Budapesten	285.	Vörösmarty „Zalán futása“	59.

III. Irodalom és művészet.

	Lap.		Lap.
A rom-kápolna	222.	Leo pápa gyermekkori köl- teménye	61.
A szamosújvári Salamon- templom	253.	Örmény nyelv és irodalom a budapesti egyetemen	382.
A „Századok“	285.	„Pro Armenia“	223.
A Szentföld legendája	126.	Rubens-képünk	285.
A vértanú szelleme	349.	Schiller „Rabló“-i Stam- bulban	95.
Az „Órangyal“	190.	Sz.-ujvár monográfiája	222, 253.
Bán Aladár költeményei	318.	Szent-Gellért utódja	382.
Egy verskötetből	94.	Tárkányi Béla	254.
»Égi lant«	158.	Tárkányi Zsoltár-fordítá- saiból	286.
Háromszékvármegye nemes családjai	317.	„Töredelem“	350.
Konstantinovic-Ajvázovsky Iván	31.	Uj-francia-örmény szótár	63.
Kitüntetett festő	127.	Umbria szegénye	30.
Kuthán	159.		

IV. Közgazdasági élet.

	Lap.		Lap.
A burgonyaüzlet-kilátásai	31.	Háziipari tanfolyam . . .	31.
A cyprusi bor	159.	Honi iparpártolás . . .	192.
A selyemipar	351.	Kiviteli kereskedelmünk	
A smírnai főkonszultus . . .	63.	Áfrikával	383.
A szamosujvári hentes-ipar . .	96.	Magyar árúk Bulgáriában	127.
A »Szolnok-Doboka«	223.	Magyar ezukor a világ-	
A tisztességtelen keresked.	287.	piacon	383.
Az örményországi árvainté-		Magyar tojás Angliában . .	254.
zetek és az ipar	319.	Magyar vállalat Örmény-	
Czukorgyártás	319.	országban	223.
Erzsébetv. kereskedelme . . .	95.	Mezőgazdasági Múzeum . .	159.
Fiume kereskedelme	351.	Szarvasmarhakivitel Romá-	
Gőzhajózás a Szamos-		niából,	127.
folyón	192.	Új orosz vasútterv	223.
Hazánk keleti kereskedel-		Új piac a Keleten	63.
méről	286.	Vadászati statisztika . . .	255.

V. Mi ujság az örmény világban?

	Lap.		Lap.
A bukovinai örmények	288.	Málta szigetéről	288.
A „Budapesti Hirlap“	384.	Mámureán Máté	96.
A „Havas-ügnökség“ je-		Megérdemlett kitüntetés . .	224.
lentése	384.	Murát herczeg temetése . .	384.
A mechitháristák 200 éves		Ormánián patriarkha ki-	
ünnepe	320.	tüntetése	128.
Angol vandalizmus Cypruson .	32.	Örmény kath. érsek	320.
Az örm. visszahonosítása . . .	192.	Örm. szentegyház Párisban .	256.
Babyloni serleg	64.	Örmények Törökországban .	256.
Egy derék földművelő	96.	Örmény ünnep Londonban .	128.
Európa az örményekért	384.	Ötnyelvű feliratok	64.
Goluchovsky Agenor gróf	384.	Pártoskodás	255.
Hazai örmények a mechithá-		Phing tanár	64.
risták közt	351.	Question Arménienne	128.
Isakovics örmény kath. érsek		Rövid hírek	320.
halála	192.	Selikova Mártha alapítvá-	
Keletről hozott örm. szokás . .	64.	nyai	224.
Kitüntetett nagykövet	32.	Sztepháne Choren	160.
Kitüntetés	256.	Új örmény lap Amerikában .	96.
Ludovic de Contenson	288.	Vártán-ünnepély	160.
Luszineán Guidó herczeg	288.		

VI. Képek.

Özvegy örmény nők és árvák 1 (lap). Örmény özvegy nők munkatelepe Konstantinápolyban 4, Lukács Béla 33, Gopcsa Joáchim 65, Codex disztmény 39. Örmény patriarkha 97, Maronita patriarkha 98, Kopt patriarkha 99, Görög orthodox.patriarkha 100, Id. Karátsony Emánuel 118, Id. Karátsonyi Emanuel aláírása (fac-simile) 119, Plaesintár Dávid 129, Mechithár 161, Szent-Lázár szigete 161, Mechithárista atyák egyházi diszöltönyben Szeut-Lázár-szigetén (2 kép) 193, Gyermekek kara örmény egyházi ünnepélyen Szent-Lázár-szigetén (2 kép) 225, Tódorfi Lukács polgármester 257, Dr. Molnár Antal 289, Kritsa Róza 321, Simay Gergely 353, Pátkánián Ráfáel 356. Összesen: 23.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

- Abrahám Zachar* (Szamosújvár).
Abrahámné Gámán Erzsé (Sz.-újvár).
Dr. Akoncz Károly (Kolozsvár).
Alexandé Kepri Anna (Szamosújvár).
Avedik Lukács (Erzsébetváros).
† Asarián István (Konstantinápoly).
Dr. Bányai Elemér (Szamosújvár).
Bányai Gratiana (Gerlai Sarolta Sz.-újv.)
Bárány János (Maros-Vásárhely).
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Id. báró Bornemissza Károly (Deés).
Czecz János (Buenos-Aires, Amerika).
Cselingárián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Erzsébetváros).
Dr. Csiky Viktor (Sepsrés).
Csontos János (Budapest).
Duha Dávid (Ujvidek).
Dr. Erődi Béla (Budapest).
Dr. Esterházi Sándor (Kassa).
Észtegar Berta (Kolozsvár).
Észtegar Gergely (Szamosújvár).
Dr. Észtegar László (Budapest).
Fáraó Simon (Csik-Szépvíz).
Dr. Fejér Gerő (Gyulafehérvár).
Felekiné Munkácsi Flóra (Budapest).
Filip Gábor (Tasnád).
Dr. Fogolyán Tivadar (Szamosújvár).
Dr. Fogolyánné Bányai Blanka (Sz.-újv.)
Dr. Gajzágó Béla (Debreczen).
Gajzágó Ferencz (Szamosújvár).
Gajzágó Manó (Budapest).
† Gajzágó Salamon (Budapest).
Gajzágóné Simay Irma (Kolozsvár).
Dr. Gopcsa Jakab (Szamosújvár).
† Gopcsa Joáchim (Szamosújvár).
Dr. Gopcsa László (Budapest).
Govrik Gergely (Erzsébetváros).
Görög Joáchim (Gyergó-Szt-Miklós).
Harmath Domokos (Torda).
Harmath Ilona (Torda).
Harmath Lujza (Moson).
† Dr. Hánus János (Bécs).
Dr. Herrmann Antal (Budapest).
Hodoreán János (Szamosújvár).
Hornys Ferencz (Gattaja).
Horváth Arpád (Kolozsvár).
† Hóke Lajos (Kaposvár).
Hummer Nándor (Budapest).
Dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros).
Józsa János (Szamosújvár).
Józsa Jánosné Leisner Janka (Sz.-újvár).
Kalocsay Alán (Budapest).
Kapatán Márton (Szamosújvár).
† Karátsonyi Károly (Szamosújvár).
Dr. Kábdébó Ferencz (Maros-Vásárhely).
Kiszely Károly (Besztercebánya).
Kordán Mariska (Budapest).
Gróf Kornis Viktor (Szent-Benedek).
Dr. Kosután Tamás (Magyar-Ovár).
Kovács János (Kolozsvár).
Kozma Dóme (Deés).
† Kozocsa Tivadar (Budapest).
Kritsa Klára (Gyergó-Szt-Miklós).
Kritsa Konrád (Gyergó-Szt-Miklós).
Kritsa Péter (Gyergó-Szt-Miklós).
Kritsa Róza (Gyergó-Szt-Miklós).
Gróf Kuun Géza (Maros-Némethi).
László Márton (Kolozsvár).
† Lukács Béla (Budapest).
Lunkai (Szamosújvár).
† Markovics Jakab (Erzsébetváros).
Dr. Mály István (Kolozsvár).
† Márton Dávid (Lugos).
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár).
Mártonfi Márton (Budapest).
Merza Gyula (Kolozsvár).
Mihályfi Imre (Szamosújvár).
Dr. Moldován Gergely (Kolozsvár).
Dr. Molnár Antal (Budapest).
Mozsgofján Chédshádur (Bukarest).
† Murádin János (Arad).
† Novák Antal (Szamosújvár).
Dr. Nuricsán József (Budapest).
Oncs József (Nagy-Iklód).
Orel Máté (Gyergó-Szt-Miklós).
Orustein József (Szamosújvár).
Papp Bogdán (Szamosújvár).
Papp Gusztáv (Szamosújvár).
Papp Mózes (Nagy-Szeben).
Pappné Kerekes Emília (Szamosújvár).
Páll Boglár (Szamosújvár).
Dr. Patrubby Lukács (Budapest).
† Placsintár Dávid (Szamosújvár).
Dr. Réthly László (Budapest).
Rónay Aross Lajos (Deés).
Rudnyánszky Gyula (Szeged).
Rusz János (Szamosújvár).
Sallak Róza (Nagy-Ényed).
† Dr. Salzbauer János (Kolozsvár).
Sándor József (Kolozsvár).
Simai Gergely (Szamosújvár).
Dr. Simay Gyula (Budapest).
Dr. Simay János (Szamosújvár).
Dr. Szamosi János (Kolozsvár).
† Dr. Szilágyi Sándor (Budapest).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Kolozsvár).
Gróf Teleky Sándor (Budapest).
Dr. Temesváry János (Szamosújvár).
Téglás Gábor (Déva).
Dr. Tódor József (Gyulafehérvár).
Dr. Torma Miklós (Deés).
† Dr. Torma Zsófia (Szászváros).
† Dr. Télfy Iván (Budapest).
† Törös Tivadar (Budapest).
Dr. Turcsáné Placsintár Gizella (Kolozsv.)
Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Bécs).
Tutsek Anna (Budapest).
Vadnai Károly (Budapest).
Vajna Károly (Szeged).
Vajnáiné Stock Leopoldin (Szeged).
Dr. Vámbéri Armin (Budapest).
Vásárhelyi Boldizsár (Deés).
† Veszelgy Károly (Borbánd).
Vikár Béla (Budapest).
† Voith Antal (Bécs).
Voith Miklós (Szamosújvár).
Dr. Wislocki Henrik (Budapest).
Dr. Wislockiné Dörfler F. Anna (Bpest).

Tizenötödik évfolyam.

1901.

1. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR.

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

1901.

T a r t a l o m.

Örményország barátai. — Dr. Molnár Antaltól.

Örmény betűk, magyar betűmetszők. — Dr. Esztegar Lászlótól.

Újévre (költemény). — Kritsa Pétertől.

Tiridát örmény királyfi és a gót király. — Dr. Patrubány Lukácstól.

Karácsony-est (Életkép). — Kritsa Rózától.

A szamosújvári piaczi nagytemplom. — Szongott Kristóftól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Örmény érseki levél.

A kolozsvári kiállítás örmény osztálya.

Mese a takarékoságról.

Örmény nyelv és irodalom a budapesti egyetemen.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

„Umbria szegénye.“

Konstantinovic-Ajvázovszki Iván.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Házi ipari tanfolyam.

A burgonya-üzlet kilátásai.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Kitüntetett nagykövet.

Angol vandalizmus Cipruson.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona,
egyes füzet ára 80 fillér.

Boldog újévet!

„Örményország barátai.“

(Friends of Armenia.)

E

zen a czímen Anglia fővárosában, Londonban egy társulat áll fenn, a melynek áldásos működése előtt

a legnagyobb elismeréssel és tisztelettel kell meghajolnia az örmény nemzet minden gyermekének. Ez a társulat ama vérlázító kegyetlenségeknek és mészárlásoknak a hatása alatt jött létre, a melyeknek a porta fenhatósága alatt levő örmények közül százezrek estek áldozatul. Az angol társadalom legelőkelőbb hölgyei állanak a társaság élén. Elnöke egy kiváló

Özvegy örmény nők és árvák.

angol politikus neje, lady Frederick Cavendish, pénztárnoka Hector Munro Ferguson esq., a derék ember-

barát. A társaság megalapításában és vezetésében tevékeny részt vett az örmény ügy egyik lángelkű bajnoka, Edward C. Millard, a ki személyesen utazta be Török-Örményországot, hogy a hely színén, közvetlen tapasztalásból ismerkedjék meg a török mészárlások alatt elvérzett örmények hátrahagyott özvegyeinek és árváinak helyzetével. (Az elhunyt philantrop emlékére a társaság mostani vezetősége alapítványt szándékozik létesíteni, a melynek kamatait szintén az örményországi árvák gyámolítására fordítják.)

Az „Örményország barátai“-nak társasága hármassal czélt tűzött maga elé: *a)* Az örményországi mészárlásokban árvaságra jutott gyermekek istápolását (to maintain the Children orphaned by the Armenian Massacres); *b)* a nőknek abba a helyzetbe juttatását, hogy kézi munkáiknak a keresztény missziók útján való értékesítésével gondoskodhassanak magukról; és *c)* anyagi segély-nyújtását sürgős szükség, éhínség stb. eseteiben.

Hogy a kitűzött nemes czélokat megvalósíthassa Törökország különböző városaiban és egy bulgár kikötővárosban ipari központokat és telepeket létesített és segít az „Örményország barátai“-nak a társasága. Lehetetlen megindulás nélkül olvasni a társaság jelentéseit, megható bizonyítékait annak, mily körültekintéssel és önzetlen buzgósággal gondoskodik a társaság vezetősége arról, hogy a legyilkolt örmények özvegyei és árvái az ipartelepek közvetítésével munkához jussanak, s a munkájukat értékesíthessék.

Az „Örményország barátai“ által fentartott és segített ipari központoknak ezek a városok a székhelyei:

Ántáb. Ez a város egyik góczpontja a keleti misszióknak. Az ottani telepen a legfinomabb szövött és vászonmunkákat állítják elő az örmény özvegyek és árvák. A telep fellendítése körül nagy érdemei vannak Sheperd aszszonynak, dr. Sheperd amerikai missionarius nejének, a ki a mészárlásokat megelőző éhínség idejében egész odaadással sietett a szűkölködő örmény családok segítségére.

C a e s a r e a. Az örmény árvák ezen ipartelepen gyapjúszöveteket készítenek, a melyeket a gyapjúárúkkal kereskedők igen kiváló minőségűeknek (very excellent in quality)

mondanak. Az ipari munka Windgate amerikai missionarius vezetése alatt foly.

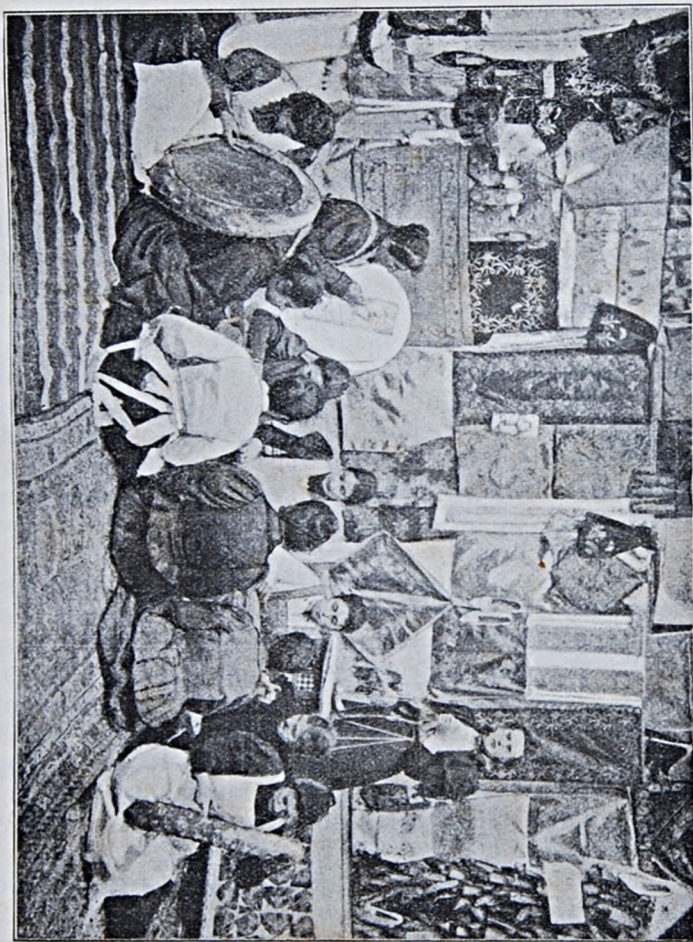
Konstantinápoly. Itt három ipari telep is áll fenn, a melyeknek vezetése Burgess asszony kezeiben összpontosul, ki állandó összeköttetést tart fenn az „Örményország barátai“-nak a társaságával, illetőleg annak konstantinápolyi missiójával (a többi ipari telep készítményeit jobbára amerikai missiók útján értékesítik). Gyönyörű mintázatú, igen szép arany, ezüst és selyem-hímzési munkákat állítanak elő ezen a telepen, a melyeket miss Burgess útján igen jutányos áron lehet megszerezni.

Khárpút. Az itteni ipari telepek két amerikai missiohölgynek, miss Bushnak és miss Seymournak a vezetése alatt állanak. Fő-készítményei ezeknek a telepeknek a Shetland-gyapjából előállított s „Malatia“ elnevezés alatt ismeretes shawlok. Hogy mily nagy a szükség ebben a városban a munka útján való segélynyújtásra, kitűnik miss Seymournak egyik, mult évi szept. 6-án kelt s az „Örményország barátai“ társaságának elnökségéhez intézett leveléből, melyben elmondja, hogy a szegénység elképzelhetlenül nagyfokú s a tél még növeli azt, úgy hogy csodálni lehet, hogy az özvegyek még fentarthatják magukat. (I marvel that the widows exist.)

Márás. Ez az ipartelep 1897-ben jött létre miss Hesse buzgolkodása folytán s ez idő szerint miss Salmond fараdozik a kiterjesztésén. Az „Örményország barátai“ társaságához intézett egyik jelentése szerint a szegény örmény özvegyek és árvaleányok nagy igyekezetnek és fogékony-ságnak adják tanújelét a szövött munkák gondos előállítása körül. „Midőn azt mondom nekik, — írja — hogy jöjjenek dolgozni, látniok kellene az arcukat.“ (When I told them they might come for work you should hare seen their faces).

Urfá. Ez a város, melynek falai között a mészárlások napjaiban nyolczezer ember vérzett el, a legnagyobb központja az „Örményország barátai“-nak társasága által fenntartott ipari telepeknek. Háromszáz asszony és leány dolgozik itt, részben a missio-épület nagy munkatermének a felhasználásával miss Shattuck és miss Chambers vezetése

alatt. Himzési munkájukban a régi himzési ipar és stíl megújítását tartják szem előtt. Himzéseken kívül asztalterítőket és gyapjúszőveteket készítenek, a melyekre német

Örmény özvegy nők munkaközepe Konstantinápolyban.

ügynököktől is érkeznek hozzájuk megrendelések. Miss Shattuck bejárta a múlt évben Angliát, Skóciát és Irlan-

dot, hogy új piacokat szerezzen az urfái telepek készítményeinek.

Várna Bulgáriában az egyetlen hely Törökországon kívül, a hol szintén létesült ipari telep az örmény özvegyek és árvák számára. Az első megszárlás után ugyanis sok örmény család menekült ide s egy örmény asszony, Diruhi Szahágján felállította az ipari telepet, mely az ő Amerikába való elutazása után miss Fraser vezetése alá került. Harminckét nő van a telepen, a kik főleg a satin-himzésben igen kitünő munkások.

* * *

Mindezeknek az ipari központoknak a készítményeit a keleti angol és amerikai missiok és azoknak a képviselői útján értékesítik. Az „Örményország barátai“-nak a társasága jót áll azért, hogy ezek a himzési és egyéb munkák kizárólag örmény nőknek, nagy szükségét szenvedő özvegyeknek és árváknak a készítményei. Az eme munkákra vonatkozó megrendelések az „Örményország barátai“ társaságának nagyérdemű titkárához, Miss E. C an tlow-hoz intézendők. (London, 47, Victoria Street, Westminster, S. W.).

Hozzá forduljanak, a kiknek a Gondviselés módot adott arra, hogy a jótékonyság és könyörület legméltóbb és legnemesebb módon való gyakorlásával, munkának biztosításával enyhíthessék a török megszárlások áldozatául esett szerencsétlen vérrokonaink özvegyeinek és árváinak szomorú sorsát!

Dr. Molnár Antal.

Örmény betűk, magyar betűmetzők.

A tudós mechitharista atyák szíves figyelmébe ajánlom.

A magyar-örmény érintkezéseknek különösen ebben a folyóiratban, mind jobban növekvő adattárát akarjuk gazdagítani ezzel a kis közleményünkkel. Azt hisz-

szük híven szolgáljuk ez által azt a nemes ügyet, a melyet e folyóirat szerkesztője maga elé tűzött, midőn tudományos és hazafias czélatokkal vállalatát megindította. De még más czélunk is van az itt következő adatok közzétételével. Két olyan kérdésről lesz ezekben szó, a melyek némely részeikben még nincsenek egészen tisztázva s a melyeknek tisztázásához szükséges, hogy az örménység keleti és európai szereplésével tudományosan foglalkozó hazai és külföldi szakemberek is esetleges újabb adatokat nyújtsanak. Az „Armenia“ széleskörű elterjedtsége e tekintetben komoly eredményekre nyujt kilátásokat.

Mindkét adat a magyar és az örmény nyomdászat-történet körébe vág s mindkettőnek szempontjából igen fontos.

*

Az elsőre kiváló fiatal történettudósunk dr. Dézsi Lajos hívta fel a figyelmet. A magyar könyvnyomtatás történetének egyik legkimagaslóbb alakjáról, a nagy hírű kolozsvári nyomdászról, Tótfalusi Kis Miklósról írott terjedelmes művében¹⁾ egészen természetesen kiváló súlyt helyez arra a körülményre, hogy a XVII. századi híres magyar könyvnyomtató Amsterdamban való tartzkodása idején messze földről kapott, mint betűmetsző, megrendeléseket. Mindezekről maga Kis Miklós szól „Mentség“ című nevezetes munkájában. Így egy helyen ezeket írja: „Hol vagyon Georgia ad radices Caucasi? Azoknak soha sem lévén nyomtatások, hanem (mint a' törökök) tsak manu-Scriptummal élvén, reá vötte magát a' Királyok, és maga leírván az Alphabetumot és valami contexust úgy küldötte nekem Amsterdámba. Én pedig nem approbálván azt a formát; más módosabb Betüket tsináltam nékiek: mellyen igen örültenek.“ Dézsi e nyomon indulva beható kutatások alapján arra az eredményre jut, hogy „részben Kisünk érdeme az első georgiai nyomda létrehozása is“²⁾. Az első georgiai nyomdánál azonban jobban érdekel ben-

¹⁾ Dr. Dézsi Lajos, magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. Budapest, 1899.

²⁾ Dézsi Lajos, Magyar érintkezés Georgiával a XVII. században. Uránia, I. évf. 3. szám.

nünket a Kis Miklós „Mentség“-ének egy másik helye, a hol a következőket mondja: „Hol vagyon Amsterdámhoz képest Arménia? Azoknak sokat szolgáltam.“ Egyik levelében pedig így ír: „Az örmény nemzetség engemet keresett meg és hozzám folyamodott betűkészíttetésbeli boldogíttatásának okaért.“ Dézsi a nevezetes nyilatkozathoz a következő megjegyzést csatolja: „Örmény honfitársainknak, a kik folyóiratot tartanak fenn s nagy gondot fordítanak a magyar-örmény vonatkozások kutatására, fölhívjuk figyelmét ez adatra. Érdekes volna tudni: megemlékeznek-e az örmény írók a M. Kis szolgálatairól?“

Az örmény művelődés-történetnek hivatott buzgó művelőitől, a tudós mechithárista atyáktól remélünk tisztázó feleletet erre a magyar és örmény szempontból egyaránt érdekes és jelentős kérdésre,

*

Másik nyomdászattörténeti adatunk föl nem derített részére szintén a mechithárista atyáktól várható a nem kevésbé fontos felvilágosítás.

Itt is erdélyi könyvnyomtatóról van szó, Kapronczai Ádámról, a ki a mult század végén Marosvásárhelyen meghonosította a könyvnyomtatás nemes művészetét, megelőzőleg azonban szakmájában nem kisebb helyen aratott nagy sikereket, mint a nagy kulturával bíró császárvárosban, Bécsben.

Ezeokról a sikerekről már az első magyar hírlapnak, a pozsonyi Magyar Hírmondó-nak 1780 november 11-iki számában körülményes méltatás olvasható. Azzal kezdődik, hogy Tótfalusi Kis Miklós halála óta (1702) senki sem találkozott „a ki annak nyomdokaiba lépett volna“ egész Kapronczai-ig. Főlemlíti, hogy Mária Terézia „király asszonyunknak köszönhetjük“ Kapronczait, „mert ő Felső-gének adakozó kegyelmes jóvoltából taníttatott és tanult Bécsben.“ Aztán így folytatja: „Az alatt az idő alatt (t. i. 1772—1774-ig) a Deák betű metszésben magát jobban gyakorlotta, nemcsak, hanem a Német, Arab, Zsidó, Görög, Orosz és Örmény s ahoz képest egyéb betűknek metszését is megtanulta. A szemem előtt lévő remek munkája, melyet 1774-ben közrebocsátott, eléggé mutatja, mit le-

hessen a két hazának utóbb tőle remélnie. Az Arab és Örmény betűi mások felett igen gyönyörűek; az Anglusoktól és Hollandusoktól metszettel ugyan, nem különbek azoknál, sőt annyiban alábbvalók is, hogy nem szerkesztethetnek úgy egymás mellé, mint Kapronczai Uramnak Arab betűi, melyek is mint egy folyvást és egyhuzomban írottaknak láttatnak. Már pedig ez különös szépségnek tartatik az Arab, Török és Perzsa nyomtatásban. Az ólta hihető, hogy sokkal többre vitte ebbéli mesterségét. Ugy halani, hogy vissza fog rövid nap Erdélybe, hazájába menni. Melynek nemcsak becsületére, hanem nagy nyereségére is lehet; kivált ha neki is, mint hajdan Tótfalusinak a szerencse s alkalmatosság úgy talál szolgálni, hogy más nemzeteknek számokra betűket készíthet. S arra nézve nagyon Erdélynek minek örvendenie.“

Az említett „remek minta“ Firtinger Károly szerint¹⁾ nem más, mint Kapronczainak u. n. próbakönyve, a mely Bécsben 1774-ben jelent meg.

Ime a második magyar könyvnyomtató, a ki örmény betűk metszésével foglalkozik s ez által sikereket ér el. Azonban fenmaradt egy más adat is Kapronczairól, a mely éppen megoldatlan része miatt igen érdekes.

Ferenczi Zoltán ugyanis nemrég közzétette Kapronczai Ádámnak Benkő Józsefhez, Erdély nevezetes monografusához intézett két levelét²⁾. Az egyik levélhez, mely 1786. jan. 1-én kelt, Benkő a következő sorokat jegyezte: „Ettől a jó barátomtól (t. i. Kapronczaitól) tanultam meg a spanyolviasznak készítését, melyhez ő igen jól értett, és midőn Bécsben a Kürtzbeck typographiáján lakott, spanyolviaszszal tartotta az erdélyi kancelláriát. Ez által felséges Mária Terézia rendbeszedette az örmény typographiát Triesztben, az honnan nékem sokféle csigákat hozott, a tengerből szedvén; hozott, a mit tengeri lónak is neveznek.“

Firtinger szintén fölemlíti, bizonyára az előbbi adat alapján, hogy „Kapronczait Mária Terézia királynő azon

¹⁾ Firtinger Károly, Ötven év a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. (Budapest, 1900) 90. 91. l.

²⁾ Magyar Könyvszemle, 1899. évf. 278.

ritka kitüntetésben részesítette, hogy vele rendbeszedette Triesztben az örmények nyomdáját, midőn az Velenczéből ota áttétezt¹⁾.

Most már azt volna jó tudni, hogy ez a rendbeszedés miből állott, és milyen körülmények között ment végbe. Lehetetlen, hogy a mechitháristák levéltáraiból gondos kutatás mellett erre vonatkozó részletesebb adatok elő ne kerülnének. A magyar művelődéstörténetnek komoly érdeke, hogy a nemzet fiainak idegenben végzett jóra való munkássága érdeméhez méltó világitásba helyeztessék. S aztán miért ne jegyezzük fel szorgalmasan mindazokat az eseteket, a melyekben magyarok és örmények egymásnak javára működtek?

Teljes bizalommal reméljük, hogy a tudományos kérdések iránt annyira fogékony tudós mechitharista atyák nem fogják megtagadni közreműködésüket a felvetett kérdések mentül alaposabb tisztázásában.

Budapest, 1900. decz. 7.

Esztegar László dr.

Újévre.

Küszöbön ismét az újév, —
Ne kérdezzük: mit hoz ez még? ...
Hiszen most is vagyunk torkig;
Ne hozzon hát nekünk semmit.
Hogy ha lesz jó egészségünk,
Legkedvesebb az lesz nekünk.
Nagyravágyók úgy se vagyunk,
Panaszra nem nyílik ajkunk.

Csupán arra kérjük szépen
(Bár annyi örömünk legyen),
Ne küldjön végrehajtókat,
Mégfizetjük az adónkat; —

¹⁾ Firtinger, c. m. 91. l.

Egyelőre a kamatot,
Későbbben a hátralékot, —
Aztán megint újra küzdünk,
Hogy ismét majd fizethessünk.

Mondjuk tehát tiszta szível,
Az Úrban táplált szent hittel:
Adj Isten boldog újévet!
— De ha mégis bánat érend?...

Viseljük békével terhét,
Hisz ez rövid földi ittlét;
Túl a siron lesz szebb jövő,
Szegény s gazdagnak egyenlő!

KRITSA PÉTER.

Tiridát örmény királyfi és a gót király.

(Ágáthangelos elbeszélése nyomán.)

Agáthangelosz történetét, a ránk maradt örmény szöveg szerint, a Kr. u. 226-ik évvel, vagyis a szásszánidák trónralépésével kezdi. (Ágáthangelosz örmény szövege, 29. oldal I. fejezet).

Érdekesen beszéli el, hogy meghallván Chosrov örmény király rokonának, a szintén árságuni Ártáván perzsa királynak Árdásesz, Szásszán fia által való megöletését, rokonának halálát megbosszulandó már a következő év kezdetén összegyűjti seregeit az ághvánok és georgiaiak seregeivel együtt, kinyitja az alánok kapút (éztérunsz Álánácsh), elüzi a húnok seregeit (ézzorsz Honácsh), betör Perzsiába (i goghmánsz Pársicsh) és Assziriába (i goghmánsz Aszöresztáni) egészen Dészpon kapúig (a görög szöveg az utóbbi helyen káspi kapukat említ: heosz tón Kászpión legomenón pülón).

Choszrov örmény királynak sikerül is legyőzni az újdonsült szásszánidát és nagy örömmel (mjédzav urá-chutheámb) és jó névvel (jév pári ánuámb) és sok zsák-mánynyal (jév pázum áváráv) tér Örményországba Árárát tartományba, Vághársápát városba (i goghmánszén

Hájocz hÁirárád kávár i Vághársábád khághákh), a pogány isteneknek nagyszerű áldozati ajándékokat rendel, s a pogány papoknak és a seregeknek is bőven juthat a zsákmányból. (Ágáthágelosz örmény szövege 34-ik oldal; eddig tart az első fejezet).

Choszrov örmény király a következő évben seregeivel megint betör Assziriába, az arabok seregei is (zork h Tácskácsh, mely szó itt még nem török-öt jelent, mint manapság) segítik. Tíz év lefolyása alatt gyakran ismétlik a betöréseket és zsákmányolásokat az örmény seregek, pusztítván minden határterületet, mely perzsa uralom alatt volt.

A perzsa király mindezek láttára bosszút forral. Egy párthus, Ánák — Szt-Gergely atyja — vállalkozik arra, hogy az örmény királyt megöli, mely tettét később ravasz módon végre is hajtja; de Choszrov fiát dajkája megmenti és vele Görögországba menekül, hol Tiridátesz Likiánosz grófhhoz kerül. Ánák fiai közül is az egyik az általános öldökléből kimentve görög területre Cäsarea kappadokiai városba kerül, hol dajkája őt a keresztény vallásban nevei.

A következő történetet, melyben már mondai elemek is szerepet játszanak, Ágáthágelosz a harmadik fejezetben beszéli el Tiridáteszről, a görög földön számkivetésben élő, elárvult örmény királyfiúról (örmény kiadás 44-ik oldal).

Abban az időben, mondja Ágáthágelosz, a gót király összegyűjtven seregeit, hadat izen a görög császárnak. Páros diadalra szólítja fel a görög császárt. „A ki győz, annak hódoljon meg a másik sereg vérontás nélkül,“ ez volt a gót király izenete.

A mint ezt hallotta a görög császár, nagyon megijedett és parancsot adott, hogy seregei és vezérei gyorsan összegyűljenek. Így is történt és seregével Likiánosz is a csata színhelyére, a császár elé érkezett, kinek seregében ott volt Tiridátesz is, az örmény királyfiú.

Likiánoszt útja szőlőkertek csatornái és éléstárak sorai közt vezette a város kapúhoz. A város kapúi be voltak csukva, mert éjjel volt. A lovaknak nem tudtak eleséget

adni. Ekkor egy istállóban a város falain szénaszint vettek észre, de oly magasan volt az, hogy senki sem férközhetett hozzá. Dêrtád (Tiridatesz) felmászott és elegendő csomószénát dobott le és azután megint leereszkedett a falról.

Csodálkozva szemlélte Likiánosz Dêrtád testi erejét és ügyességét. Reggel kinyitották a város kapuit és a seregek bevonultak.

Likiánosz a császár elé ment. A császár elbeszélte a főuraknak a gót király izenetét. Likiánosz pedig mondja: Ne aggodjék egy cseppet sem szived! Az ajtód előtt van egy ifjú, ki helyt fog állani helyted: Dêrtád örmény királyfiú az.“ És elbeszéli, hogy mit tett. Dêrtádot erre a császár elé vitték. Másnap ugyanő a császár ruhájában megvívott a gót királyllyal. Mindenki azt hitte, hogy ő a császár. Legyőzvéen pedig Dêrtád a gót királyt, a császár nagy ajándékokkal halmozta el őt, koronát tett fejére, seregével segítette, úgy hogy Dêrtád megint elfoglalhatta Örményország trónját.

Kétségtelen, hogy itt Dêrtád trónvesztése és visszatérése, a görög császár segítségével komoly számba vehető történeti elbeszélésnek tekinthető, melyhez mintegy magyarázatául annak, hogy miért támogatta Dêrtádot a görög császár az örmény trón visszafoglalásában, van odafűzve, mint mondai elem: Tiridát örmény királyfi és a gót király páros viadala.

Budapest, 1900. nov. 13.

Dr. Patrubány Lukács.

Karácsonyest.

— Életkép. —

Az „Armenia“ számára írta: **Kritsa Róza.**

I.

Gyönyörű tiszta téli este van. A felhőtlen égbolton a csillagok miliárdjai ragyognak; gyémántként csillog a keményre fagyott hó. Az ablakokon át kicsillámló karácsonyfa gyertyái megvilágítják a község utczáit.

Minden háznál ünnepet ülnek; zaj, vidámság van mindenütt, csak ott, ama földszintes kis házban van csend. Ott láthatni búsan, egyedül, gondolataiba mélyedve egy középkorú nőt.

Haja őszbe vegyült; nemes vonású arcán az egykori szépség nyomai láthatók.

Ott ül a kandalló mellett kimerülten, fejét kezére hajtva.

Egyedül áll a világban s kézi munkája által tartja fenn magát. Az utóbbi napokban erejét túlfeszítve dolgozott, hogy elvégezhesse a karácsonyi ünnepekre felvállalt munkákat.

Míg jó anyja élt, édes volt neki a létért való küzdelem és nem érezte az élet sivárságát. Jól eső érzéssel töltötte el lelkét annak tudata, hogy mellette van az a drága lény, a ki örömben, búban osztozik vele. Most czéltalan, üres az élete.

Ifjúkorában milyen másként színezte volt ki a jövőjét és milyen más élete lehetett volna . . . Boldog családi körben tölthetné e szent estét! . . .

Nehéz sóhaj szakad föl kebléből.

Ki hitte volna azt, hogy az egykor ünnevelt Margit egyedül fog haladni az élet utján, nem élvezhetve a családi élet örömeit . . .

Mélyen érző szívének első, igaz szent érzésével megszeretett egy ifjút, ki viszont szerette őt.

Oh az az álbarátnő, az a kaczer Nina mint feldulta az ő boldogságát! Örömtelenné, sivárrá tette az életét! . . .

Ninának sértette hiúságát, hogy Margitot nevezték a „legszebb örmény leány“-nak. Megmutatta azt, hogy ha ő nem oly eszményi szépség is, mint Margit, de ellenállhatlan. Hálójába kerítette a Margit által annyira szeretett ifjút: Gerőt, aztán midőn hiúsága kielégítést nyert, ott hagyta, nem törődött többé Gerővel, mivel állása nem elégithette ki az ő igényeit és férjhez ment a szomszéd városba, egy idős, gazdag nagybirtokoshoz, a csillogni vágyó kaczer teremtés.

Gerő bűnbánólag tért vissza Margithoz, de a csalódott büszke lélek hidegen utasította el a csapodár, hűtlen ifjút.

Margitnak ez volt első és utolsó szerelme. Azért maradt leánynak, mert szerelem nélkül nem akarta életét egy férfihez kötni.

A megbühödött ifjú örökre eltávozott a községből; nem akarva gúnytárgya lenni az embereknek.

Szegény Gerő! Tehetett-e arról, hogy a csábos Nina olyan ellenállhatatlan bűbájt gyakorolt reá . . .

Oh miért nem hallgatott szívének sugalmára! Miért engedte, hogy büszkesége uralkodjék érzelmei fölött. Ha megbocsátott volna Gerőnek, most, e szent estén, nem lenne ilyen szomorú egyedüliségben! . . .

Vajjon mi lett Gerővel? Él-e még? Boldog családi körben tölti e szent estét? Vagy neki is rideg, czéltalan az élete! . . . Gondol-e néha reá? Sejti-e, hogy milyen elhagyatva áll a világban, küzdve a létfentartásért! — —

A kandalló tüze kialvó félben van.

Margit letörli az arcán aláfoló könnyeket, végig simítja homlokát, melyen barázdákat vont az idő és a bánat. Bágyadtan emelkedik fel helyéről s néhány fahasábot vet a kandallóba; azután elkölti szerény estelijét.

Ujra elmerül gondolataiba. Lelke újra visszaszáll a multba s átélt rövid boldogságának, hosszú szenvedéseinek képei veszik körül bánatos szívét.

Szegény, szegény leány!

II.

Özvegy Szilveszter Lajosné elegáns lakása fényesen ki van világítva.

A nagyteremben felállított karácsonyfa gyertyáit meggyújtotta az inas, azután úrnője utasította, hogy mikor adjon jelt a csengettyűvel és távozást intett neki.

Szilveszter Lajosné gyönyörködve legeltette szemeit a sokféle színű, számtalan gyertya-fényétől ragyogó karácsonyfán, melynek ágai dúsán megrakva valának aranyozott gyümölcsökkel, czukorbabákkal és csillogó csecsebecsékkel, míg talpazatánál az ajándéktárgyak voltak elhelyezve.

Édes érzéssel gondol arra, hogy mily nagyon fognak örülni gyermekei és unokái az értékes ajándékoknak.

Még egyszer szemlét tart a finom izléssel s gazdagon kiállított karácsonyfa fölött; azután visszatér övéihez.

Szilveszterné e szent estén maga köré gyűjté szeretteit. Mind együtt vannak. Két leánya férjeikkel és öt apró unoka. Két tanuló fia is haza jött az ünnepekre.

A mint belépett a szobába, unokái körülfogták és kérdésekkel halmozták el:

— Nagymama jön-e már az angyal? Hoz-e sok játékot? Beszélő babát is hoz ugy-e? Nekem szép nagy lovat! A babának kocsija lesz-e? Hát kardot és csákót?

Szilveszterné rendre czókolta a csacsogó kedves gyermekeket, de mielőtt kérdéseikre felelhetett volna, megszólalt, a gyermekekre bűbajos zeneként ható, csengettű hangja.

Mindannyian a nagyterembe mentek.

A gyermekek hangos tetszésnyilvánításokkal zajongták körül a pompás karácsonyfát s örömtől ragyogó szemekkel vették birtokukba a Jézuska küldeményét. De nemcsak a gyermekek, hanem a nagyok is igen örültek a szebbnél-szebb értékes ajándékoknak, melyekkel a bőkezű mama látta el őket.

Szilveszterné boldogságtól sugárzó arczczal gyönyörködött a kedves jelenetben, melyet ajándékaival idézett elő szeretteinél, kik kézcsókok között hálálkodtak a jó mamának.

Valóban Szilveszter Lajosné sorsával nagyon meg lehet elégedve. Az ő élete mindig simán folyt. Férje igen jó ember volt; minden kívánságát teljesítette. S habár szerelem nélkül ment az idős férfihez, de a gazdag nagybirtokos mellett kielégíthette azon vágyát, hogy csilloghasson.

Fiatalabb éveiben a kis városkában ő volt az ünnepek és estélyeknek fénypontja. A viláckiállításokat látogatta és minden évben hol egyik, hol másik fürdön nyaralt, feltűnést keltve öltözékeivel.

Férje ezelőtt pár évvel halt meg, hátra hagyva nagy vagyonát, melyből, a gyermekeit illető részen kívül is, gazdag örökség maradt reá.

Szilveszter Lajosné, az egykor csábos Nina, most 50 év körül van, de még mindig szeret feltűnést kelteni. Nem ugyan külső megjelenésével, de neve által. Hiúságának hizeleg, ha jótékonycélú előadások után a „felülfizetők“ között olvashatja nevét a lapokban, mint legtöbbet adakozót. Vagy pedig Thalia vándor papjai és papnői — kiknek templomát buzgón látogatja — zengnek dicsériádát a vendégszerető úrnőről, kinek asztalánál gyakran részeseülnek finom étekben és kitűnő italokban.

Vajjon a jólétben, pompában uszó Szilveszternének jut-e néha eszébe Margit? Lelke nem telik-e el olykor önváddal azért, hogy hiúsága által egykori barátnőjének tönkretette élete boldogságát!? Gondol-e most arra, hogy míg ő e szent estét boldog családi körben tölti, addig a szegény leány egyedül van szegényes szobácskájában, fájó emlékei fölött, bús gondolatokba mélyedve.

* * *

Szeretnék a szegény Margitnak költői igazságszolgáltatást nyújtani szenvedéseiért! De ő, az 50 éves leány, kinek szerető szülei a földben pihennek, kinek küzdenie kell a létfenntartásért s kihez nem közelít szeretettel senki, sem rokon, sem barát, e földön már nem fog örömben részesülni, nem fog kárpótlást találni elvesztett boldogságáért! De a Jézus, az Isten fia, ki istállóban született és szenvedésteljes földi életével példát adott a béketűrésre, nem e rövid élet muló örömeivel, boldogságával kárpótolja azokat, kik békével viselik a szenvedéseket, hanem a túlvilágon, az örök hazában, az ő fénykörében készített számukra helyet, hol igaz öröm, égi szent béke és örökkön tartó boldogság van!

A szamosújvári piaczi nagytemplom.

1. Fejezet. Az első három örmény templom.

Nagynevű püspökünk az alatt, míg városunk épült, szintén épített magának lakóházat és kápolnát. Az az emeletes épület volt a püspöknek háza, melyet 1893-ban

az egyházmegye bontatott le, hogy helyén kántori, sekrestyési . . . új lakást építsen; a kápolna pedig, mit a nép templomnak nevezett, a főpiacz közelében a czinteremben Novák Károly boltja mögött közvetlenül terült el. Erről a templomról az „Örmény protocollum“ több helyütt tesz említést. Így 1715. febr. 21-én ezen „templom pénzéről“ tesz szót a jegyzőkönyv („zsámin észtágé.“ L. Örmény prot. I. köt. 11 l.)*)

A nép a vár (erőd = fortalicium) mellett volt templomot használt. Valószínű, hogy ez a Rákóczy-féle fölkelés alatt elpusztult Gerla falu temploma volt, mely — mint látszik — ott terült el, hol most temetők fekszik. Ezt a templomot időnként javígták is az örmények: „Kiadtunk a templomhoz szükséges deszkára“ *սովորս ծառերս սուսղղիք*: dévinch zsámin dáchtégi. Örm. prot. I. köt. LVI. l. 1716). Ezt a deszkát a „templom padozatára“ használták (*ծառերս փոսիքի անելը*: zsámin podit ánelé. Örmény prot. I. köt. LXVI. l. 1716 év).

1723-ban befejezik a „Salamon-templom“-ot: ez lesz a plebániái templom, a vár mellett levő templom pedig elhagyott állapotban marad („desolatum templum“). Mikor hozzákezdenek a piaczi nagy-templom építéséhez, lebontják a püspöki kápolnát (mert a helyre szükség volt) és a vár mellett még fennállott, de már roskadozó templomot is . . .

2. Fejezet. A mi „örökös monumentumunk.“

„A törvény szigora nem elég, hogy megtartsa az embert a jóban — mondja egy kitünő író. — Sőt a lelkiismeret sem elég, hogy megtartsuk a tizparancsolatot: hanem az élő istenfélelem szükséges az emberiségnek . . . De a vallásnak hatása az emberekre csak úgy lehet, ha át is érzik és gyakorolják. Ezért művelt és nem művelt férfiaknak és nőknek, öregeknek és ifjaknak egyaránt szükséges a vallásoktatás folytonossága. Nagyoknál ez nem

*) Az, mit eddig „Szamosújvár város monográfiájá“-ból az „Armeniá“-ban közöltünk, csak mutatóvány volt; még közre adunk itt néhány mutatóvány-cikket. Különben az egész illusztrált önálló munka két nagy kötetben a nyár folyamán jelenik meg. *Szerk.*

történhetik az iskolában, hanem csakis a templomokban. A szertartásnak, éneknek, prédikációnak célja közvetlen érzést kelteni az emberben Istenhez lelkiépülésre, vigasztalásra és erkölcsi életre. A mire magától az egyes ember nehezen képes fölemelkedni, könnyebben elérhető a gyülekezetben; mert itt kifejlődik a tömeghatás. Ezért kellene a templomok. Mióta a világ áll, mindig a templomok voltak a népek örök monumentumai.“

Midőn apáink 1748-ban hozzákezdtek a piaczi nagytemplom építéséhez, ilyen „örökös monumentumot“ akartak állítani. És Isten meg is segítette őket!

Még 1730-ban határozták el, hogy a „vár mellett fekvő fa-, roskadozó, elhagyott templom helyett kő-templomot“ építenek: „Nos Judex Primarius, Caeterique Jurati Senatores ac ordinarius juratus notarius ut et universa Privilegiati Oppidi Armenopolis communitas, Tenore praesentium damus pro memoria significantes quibus expedit Universis, quod quandoquidem gratiose obtento Szamosujváriensi Dominio, Loca quoque huic oppido circumadjacentia et fundi ut et aedificia super iis qualitercunque exstructa ad Jurisdictionem nostrum devenerint, nosque in loco nobis jurisdictionato, pro ligneo ruinato et desolato templo, hujati fortalicio adsito, lapideum extrui facere constituerimus.“ (Vár. lev. 1730 évi jegyzőkönyv) De istenes célukhoz csak tizennyolcz év mulva kezdettek hozzá . . .

1775-ig a város 70.000 (hetvenezer) frtot költött az új templomra. Az örmény püspöki asztalra tett 12 000 frtnak 5 ⁹/₁₀-os kamatjából (600 frt) kapott Theodorovics Mihály — a fejedelem intézkedése következtében — 1766-ig évenként 500 frtot, a megmaradt 100 frtot pedig a templom kapta; de Theodorovics halála után az évi 600 frt kamat mind a templomra fordított. ¹⁾ 1771—1775-ben nem dolgoztak a templomon „propter defectum partim pallirii, partim materialium.“

¹⁾ Ö Felsége, Mária Terezia megengedi, hogy az örmény püspöki asztalra rendelt 12.000 frtnak kamatja a templom építésére fordíttassék: „Thesaurarius R. significat Suam M. Sac. Clementer decrevisse, ut interusurium summae capitalis ¹²/_m in aedific. Ecclesiae Parochialis convertatur.“ (Vár. lev. 1776—64 sz.)

3. *Fejezet. Külső segély a nagytemplom számára.*

„Basilikánk“ roppant kiadásait a bőkezű város, a helybeli gondos örmény kath. egyház és a buzgó hivek adományából fedezték. Más külső egyetlen egy krajczárral sem járult költséges templomunk felépítéséhez; csak egyedül felejthetlen emlékü nagy királynőnk: Mária Terezia volt az, ki azt a díjt (6066 frt 30 kr.), mit a Csiki, Lengyel és Kövér család fizetett a nemes-levélért, templomunknak adta. („Quandoquidem piissimae memoriae Imperatrix ac Apostolica Regina Taxas ab Armenicis familiis Csiki, Lengyel et Kövér pro nobilitate obtenta persolvendas a insimul 6066 fl. et 30 xros efficientes in sublevamen ibidem exstrui caeptae Ecclesiae destinasset, persolutisve iisdem Taxis camera Caesareo-Regia Aulica in complementum Altimae Instructionis praememoratam summam ex hujate Caesareo-Regiae Camerae Officio solutorio exsolvendam disposuisset; Dnis hanc Suae Majestatis Sacratissimae Resolutionem, ac Caesareo-Regiae Camerae Aulicae dispositionem intimari ea cum ordinatione, ut ad perceptiorem hujus applacitatae summae aliquem denominent, eundemque invient ad officium solutorium, cui sub hodierno jam commissum est, ut Dnum Vertr. litteris plenipotentia libus semet legitimaturo eandem summam erga quietantiam exsolvat. Datum e Caesareo-Regio Thesauratus Consilio. Cibinii 3 apr. 1781. Ba. Legelman.“)

4. *Fejezet. A plebániai nagytemplom tornya.*

A lelkiismeretlen kömíves gyöngé alapra rakta le monumentális templomunk tornyát. A főkormányzók Szebenből 1780. febr. 8-án leír a városnak, hogy — miután Belső-Szolnokmegyéből kapott értesülése szerint az új templom tornya omlófélben van; tiltsa el a hiveket a templom látogatásától, vizsgálta meg egy bizottság által, azután pecséltesse le az ajtókat . . . és a míg az épületet ki nem javítják, a templom lepecsételve maradjon. („Populum a frequentatione Templi prohibeat, duos e gremio sui [Belső-Szolnokmegye; mert ez tett jelentést] exmittat commissarios, qui assumpto secum geometra Mráz duobusque in

arte peritis palliriis disinteressatis, turrim oculari inspectione contemplentur; templum fores obsigilent et id obsigilatum manebit, quoad aedificium correctum fuerit“). A megye alispánját Szent-Páli-t és Szacsvay Ádámot küldötte ki a bizottságba, mely — Mráz mérnök mellé még két érdektelen pallért vett fel. Ezek febr. 14-én hétfőn reggel átjöttek Szamosújvárra, hogy a helybeli bizottsági tagokkal együtt 10 órakor felmenjenek a toronyba. Elütötte a tized és a bizottság elnöke: főbiránk még alszik. Felköltik, de a míg elkészül, a torony — ledől. (L. „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ 54 lap. Itt „az Isteni Gondviselés“ című fejezetben az „1801. máj. 4.“ keletet ki kell igazítani „1780. febr. 14-re.)

1783. febr. 22-én tartott vegyes-ülés a Mária Terezia által kegyesen adományozott 6066 frt és 80 krt átadja a plebánosnak, hogy azt a nagytemplom építésére fordítsa. (Örm. prot. III. köt, 450 l.)

Überlacher Antal ács készíttette a templom fedelét; a ledölt tornyot — újra építtette Bringer János kőműves; a torony építése 2763 frt. és 27 krba került a városnak 1782-ben . . .

5. Fejezet. *Korbuly Kelemen jelentése.*

Városunkban van 1786-ban két örmény kath. templom és a város déli végén elterülő temetőben egy kápolna, továbbá egy épülőfélben levő róm. kath. templom és a gör. katolikusok kandiai temploma. Összesen négy templom és egy kápolna. Ezekről Korbuly Kelemen örmény kath. segédlelkész a kormányzékhez felküldött jelentésében ezeket mondja: „In hoc oppido Armenopolitano existunt tres Ecclesiae, quarum prima Parochialis in honorem SS. Trinitatis erecta est; altera honori B. M. V. Annuntiatae dedicata („Salamon“-templom), in qua parochiales functiones magna ex parte peragi solent, cum praefatae Parochialis Ecclesiae aedificium ad perfectionem necdum sit deductum; tertia demum (cujus sanctuarium duntaxat paratum conspicitur) est Patrum Franciscanorum in honorem S. Petri de Alcantara dicata. Praeterea in coemeterio ad extremitatem oppidi hujus versum meridiem sito extat publica Capella (a mostani árvaintézet kápol-

nája helyén állott) in honorem B. M. V. dicata, in qua quandoque SS. Missae Sacrificium celebrantur. Porro tam haec Capella, quam praememoratae Ecclesiae ad dioecesium Transilvaniae pertinent. Locus, in quo haec Parochia existit, vocatur Armenopolis vulgo Szamosújvár. Loca Filialia ad hanc Parochiam pertinentia nulla reperiuntur.“

„Ezen parochiát egy örmény szertartású plebános és hat segédlelkész látja el, kik a ‚stolaris‘ jövedelmekből részt kapnak; ezeken kívül még kilencz örmény szertartású pap tartozik ehhez a parochiához, kik közül négy itt tartozkodik, három a királyi gymnasiumok ‚humániorá‘ osztályaiban tanárkodik (in Regiis Gymnasiis Classium humaniorum Professores agunt), egy a krimiai örményekhez hitterjesztőnek küldetett (Duha Kristóf in „*Russia minori Catharino Slaviae*“), végre a kilencedik Alvinczen a bulgárítá atyák zárdájában, mint ‚deficiens‘ éldegél (Sárga Joachim).

„A Szt-Ferenczrendiek helybeli monostorában (monasterium ord. min. S. P. Francisci strict. obs.) van egy zárdafőnök, kilencz atya és két ‚frater‘ (laici fratres). Ez a monostor az erdélyi egyházmegyéhez tartozik.“ (Veritatem, sinceritatem ac Fidelitatem hujus fassionis in absentia R. Dni Archi-Dianoni ac Parochi hujatis Joannis Jakobffi proprii nominis subscriptione atque usualis sigilli mei appensione confirmo. Datum Armenopoli die 17 mensis jun. 1786. Clemens Korbuly, Parochiae Armenopol. capellanus curatus.“)

6. *Fejezet. A nagytemplomot más veszély éri.*

1788-ban becsapott a menykő a nagytemplom fedelére: elégett. Az új fedélzet, mely Hoffmán terve szerint készült el, 14,252 frt 30 krba került. (Vár. lev. 1788. év 184 és 186. sz.).

1788—286 sz. alatt kelt kormányszéki rendelet nagytemplomunkat „Kathedral-Kirche“-nek (székes-egyház) nevezi. (Vár. lev. 1788—286. sz.).

Thalinger mérnök (=geometra, földmérő) és Überlacher ács ide jönnek, megméri a nagytemplomot, elkészí-

tik az építés folytatása szükségelte költségeloirányzatot és az ahhoz tartozó rajzokat. Uti költségüket (23 frt 57 kr.) a város fizeti. (Vár. lev. 1790—84. sz.).

„A szamosujvári főtemplomnak tellyes megépítése iránt tett tudósítása a királyi Építő-Igazgatásnak, az ahoz tartozó több iratokkal együtt kiadatik kegyelmeteknek oly utasítással, hogy az Thallinger és Überlacher építőmesterektől felvett módgya az említett templom helyreállításának, a többek felett helyben hagyatott; köteleességek léssen tehát kegyelmeteknek az épületnek végbevitel után az egész arra költendő summáról, nevezetesen az ő Felségétől a végre szánt pérzről, tellyes és bizonyító levelekkel megerősített számadást tenni és a kir. Guberniumnak beadni. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli die 26 Febr. 1791. G. C. Bánffy.“ (Vár. lev. 1791—30. sz.).

A plebániai nagy-templomnál eszközölt befejező munkát, melyhez utoljára 1791-ben kezdettek, került 19,552 frt 41 krba. A mérnök Thallinger Fridrik (Kolozsvár, Distriks-Ingenieur) és a pallér Überlacher Antal. (A részletes költségvetés örményül 10 féleven. Vár. lev. 1790—250 sz.).

Az örmény püspök ellátására (ad intertentionem Episcopi Armeni) tett 12,000 frtnak évi kamatja 1780-tól újra a parochialis templom építésére fordított. (Vár. lev. 1792—123 sz.).

A nagytemplomhoz az ormányi bányákból hoztak követ. (Vár. lev. 1799—801 sz.).

1794-ben költöttek a templomra 7470 frt 44 krt., és a toronyra 262 frt 40 krt.

7. Fejezet. Az utolsó szerződés.

„Én alább irt ezen levelemnek rendiben tudtára adom, a kiknek illik, mindeneknek, hogy privilegiált Szamosujvári communitással a plebániai templomnak végképpen való eligazítása és felépítése végett oly contractusra léptem, hogy tehetséggel és minden industriámmal azon Templomot egész perfectiora felemeljem és tellyes perfectiojáig mellette hiven és állhatatosan megmaradgyak. Alább irt conditiok szerint:

1. Hogy a nemes communitás minden holnapra fizessen bér fejében én nekem 30 harmincz Rh. forintokat akár itt, akár másut legyek, t. i. mikor a Templomnak jelenlétemre szüksége nem lészen et hoc quot annis a principio laborum usque ad finem.

2. Fráj quartiert és két lonak intertentiojára, mikor itt lészek, elegendő szénát és minden hétre egy-egy véka zabot.

3. Hogy a vicepallérnak, kit én szerezni fogok, mikor dolgozni fog, minden napra egy Rh. forintot fizessen a nemes communitás; a többi köműveseknek, a kiket én fogok állítani, szokás fizetéseket is a város fogja megadni, nem különben a napszámosokat is.

4. Hogy mindennemű materialékat, melyeket én kívánni fogok a templom szükségére, a nemes communitas administálni tartozzék.

5. És e szerint magam is obligálom arra magamat, hogy minden én directionom alatt a Templomra teendő munkák után következő hibákról felelni fogok, igyekezővén két-három esztendőök után — ha tempestive minden materialék suppediáltatnak, melyekről tempestive hirt adni magam is köteles leszek — Isten segedelméből azon templomot perfectiora vinni, elkészíteni és el is végezni. Melyeknek erőségére ezen Levelemet tulajdon subscriptionmal és szokott pecsétemmel corroborálom. Signatum Szamosujvár A. 1783 dic 19 Iuly. Riber Xaveri Ferencz Mauermeister.

Praesenti Contractu clerus, Magistratus et communitas Armenopolitana, si gratiosissimus Excellentiae Episcopalis Annutus accesserit, plene contentatur Ioannes Iacobi A Diaconus et Parochus una cum Clero hujate. *Դօւռէր Գրիգորի Շիմահանն սիբոսկ Հայոց քահանայիս հիւ Գ. Աղանդրոսկ* (Toder Krikori Simáján birov Hájoczkh khághákhisz im b. Ághánerovesz: Simai Gergely fia Tódor, az Örményváros [Szamosujvár] birája az én tekintetes senatoraimmal együtt). *Մանուկ Նովագիանն սիբոսկ շուղաշ* (Mánug Novákján bizdi sutás: Novák Emanuel al-orator). *Խաչիկ Ասլաւորի Գրէճոնեանն քոչ սուղաշ* (Chácshig Ászvádéri Krecsunján pot szutás: Karátsonyi Bogdán fia

Kristóf [Karátsonyi Kristóf] helyettes szónok [orator]. Vár. lev. 1791. 30. sz.).

8. *Fejezet. A torony másodszor is ledől.*

A templom tornyát a két kisebb toronnyal együtt Jung József cs. és apost. kir. főépítőmester (archit. Pestini) építette. A torony 1793-ban újra ledől. A város decz. 18-án hozzá intézett levelét így kezdi: „Az urnak hozzánk utasított leveléből értettük minemü szomorúságára vált legyen az Ur által épített toronynak leomlása, melyet mi igen könnyen elhiszünk; de az is szent igaz, hogy mi nekünk is ezen véletlen eset nem csak elfelejthetlen búra s bánatra okot szolgáltatott, hanem e felett tetemes károkat is okozott.“

9. *Fejezet. A munka befejezése.*

Überlacher Antal kolozsvári német köműves 1798. jún. 6-án fejezi be a plebániai nagytemplomnál felvállalt munkáját, mely 53.683 forint 50 krba került. (Vár. lev. 1798—82. sz.).

10. *Fejezet. A nagy, a négy kisebb oltár és a szobrok.*

A városon létezett vallásos társulatok (Szt-Háromság, Világosító-Szt-Gergely, Szt-Anna . . .) pénzei a nagytemplom befejező munkálataira fordítottak. A város 1797-ben ezeket írja a püspöknek: „ . . . Humillime supplicamus Excellentiae Vestrae pro illo singulari, qua Excia Vestra erga perficiendam fabricam nostrae Ecclesiae fertur, zelo dignetur paterne cum efficaci interventu a Sacratissima Sua Mejestate id exoperari, ut desideratae confraternitatum summae una cum pecunia et anathematum pretio conflata, per Ssimam Majestatem sine previe nobis applacitanda clementer ordinetur.“ Az engedélyt megkaptuk; azért ezen társulatok feloszoltak, pénzeiket pedig átadták szívesen a templomnak.

A főoltárt zsidói márványból készítik az egri szentferenczrendi atyák templomában levő oltár mintájára. (Vár. lev. 1802. év.).

A városi „egyes gyűlés“-en jelen volt Korbuly Kelemen esperes-plebános, és a hat káplán, u. m.: Novák Pé-

ter, Verzár Auxentius, Korbuly Simon, Miron Mihály, Czetz Kristóf, Simay Lukács. A kereskedők közül: Esztégár László és Szarokán Dávid; a timárok közül: Pakulár Moizes, Deák József, Katona Lukács, Zuhál Kristóf, Pakulár Gergely. Az esperes bemutatja a „vegyes gyűlés“-nek a négy kisebb oltár rajzát: egyhangúlag elfogadják. Azután a gyűlés örvendetes tudomásul veszi azt, hogy a jelen levő két társulat (a kereskedő- és timártársulat) egyenként 1500 frtot ad egy-egy oltár költségeinek fedezésére: „Intuitu altarium Minorum magistratus cum jurata communitate unanimiter conclusit, qua occasione singulae confraternitates pro singulo altari offerunt 1500 flnos.“ A Világosító-Szt-Gergely-oltárát a kereskedő, és a Szűz-Mária-oltárát a timártársulat csináltatta. (Vár. lev. 1799—348. és 349. sz.).

Hoffmayer Simon kolozsvári képfaragó a plebáni templom négy kisebb oltárának márványból való elkészíttetése tárgyában Szamosujvárra hivatik. (Vár. lev. 1799—1147. sz.). Az oltárképek Bécsben készültek. De Hoffmayer még ugyanazon évben meghal, azért az oltárok elkészítését legénye: Csürös Antal vállalta magára. (Vár. lev. 1800—445. sz.).

Korbuly Kelemen plebános a városi közgyűlésen azt indítványozza, hogy a nagytemplom homlokzatára (jobbról és balról) Szt-Szilveszter pápa és Világosító-Szent-Gergely képszoibrait, elől a kerítés oszlopaira a tiz apostol, a bejáró oszlopaira pedig Szt-Péter és Pál életnagyságú szobrait tétesse a város. A közgyűlés az indítványt helyeselte.

A templom-homlokzatán (a chorussal szemben) a két szent-szobor (Szt-Szilvester pápa és Világosító-Szent-Gergely) és elől a kerítésnél a 12 apostol szobrát Csürös Antal szobrász csinálta 1803-ban 150 frtéért. A követ a szobrász vette; de vasat a város adott, a fuvart is mi fizették. (Vár. lev. 1803—880. sz.).

11. Fejezet. Padok, szószélek, orgona, harangok, toronyóra és egyéb ékítmények.

1795 áug. 4-én elhatározza a város, hogy — saját pénztára erején — csináltat a nagy-templom számára pa-

dokat; de megkérte a plebánost, hogy ezután ne engedje meg senkinek sem, hogy a templomba széket vitesse n. A 60 padot Stibinger György 600 frtért csinálta. Anyagot a város adott; a deszka 100 frtba került.

Csürös József festő 1804-ben csinálja és aranyozza meg a szószéket és a négy evangelistát, a bárányt pedig bátyja Csürös Antal metszi. (Vár. lev. 1804—20 sz.).

A szószék felett levő bárány és négy evangélista aranyozója 100 frtba került. (Vár. lev. 1804—497 sz.).

Csürös József festő aranyozta meg 1819-ben a nagytemplom szószékét: 500 frtot kapott munkájáért (Vár. lev. 1819—246 sz.).

Névtelen (anonymus) ajánlkozott, hogy száz tallért ad a készitendő orgonára, ha nevét abba belevésik. Ajánlata el nem fogadtatott. (Vár. lev. 1802 év).

Karátsonyi Kristóf főbíró és Vákár Bogdán megalkudnak 1820-ban nagybányai Dobay Ferenczcel, hogy ez orgonát készítsen a nagytemplom számára. Anyagot a város ad; munkájáért kap 1600 frtot, 50 frt havi előleges részletekben; kap még 25 font gyertyát, 4 öl fát, szabad szállást és 25 frt szekérbért; de vállalkozó keveselvén a kialakított összeget, nem kezdett hozzá a munkához... Végre Maiwald Heinrich brassói orgonamester csinálja meg a nagytemplom orgonáját: 4400 ezüst forintba került. A szerződés 1846. júl. 6-án iratott alá.

A nagytemplom egyik elhasadt harangját 1802-ben újra öntötték — Kolozsvárt.

Elég a nagytemplomnak tornya: a nagyharang leesett, egyik része elolvadt. Erre a város azt határozta, hogy ezt a legkisebb haranggal együtt Kolozsvárra küldi és a nagyot két és a kis harangot egy mázsával nagyobbba önteti. (Vár. lev. 1804—1086 sz.). — Bogdánfi Antal kolozsvári örmény alkudott meg a harangöntővel, ki a tanáchoz intézett örmény levelében azt mondja, hogy a mester a mi anyagunk fontját 30 krba és az új anyagnak fontját 1 frt 30 krba számítja. A harangöntő 1184 frt 30 krt kapott. (Vár. lev. 1804—1135 sz.).

Elhasad a nagytemplom második harangja is: Andrea-sovtzyk Dániel önti újra Kolozsvárt. (Vár. lev. 1807—1180 sz.).

A toronyórát 1799-ben állították fel (Vár. lev. 1799—1412 sz.). Kolbemajer János órás kap a toronyóra javítása- és gondozásáért évenként 80 frt pénzt, 12 véka buzát és két öl tüzfát; de azért az órát nem „curalta.“ (Vár. lev. 1801—553 sz.).

A toronyban 1804-ben támadt véletlen tűz alkalmával az óra is leesett. A vegyes-gyűlés erre vonatkozólag azt határozta, hogy a nagytemplom tornyába új órát csináltat; a régít pedig igazítsa meg az órás, hogy „haszonvétel végett a Salamon-templom tornyába feltétethessék.“ (Vár. lev. 1804—1091 sz.).

Az új toronyóra, mit Schrantz Mátyás brassai órás készített, 500 frtba került. (Vár. lev. 1805—937 sz.).

Csürös Antal nevű rab csinálta a nagytemplom fa-szobrait és egyéb ékítményeit. Az örmény Clerus bizonyítványában ez is áll: „Antonius Csürös statuarius, ligneas statuas et alia quatuor collateralium altarium Ecclesiae nostrae parochialis ornamenta lignea exsculpsit.“ (Vár. lev. 1828—463 sz.).

12. Fejezet. Temetők.

A három templom mellett három temetők volt. Legelőbb zárult be az alsó temető, mely ott terült el, hol a főgymnasium torna-udvara terjeszkedik. 1899. nyarán, midőn a botanikai kert kerítését csinálták, a munkások a sasfák számára való gödrök ásása alkalmával két elég ép sírra akadtak: a bennök volt csontmaradványokat dr. Mártonfi Lajos igazgató és e munka írója láttuk is. De megnyílt a felső temető: ez ott volt, hol most az árvaintézet kápolnája ékeskedik. Ez 1863-ban zárult be.

„A nagytemplom czinteremében való temetés taxája (sírgödörhely ára) nagy emberért 12 frt, gyermekért 6 frt. A gödrök egy öles mélyek legyenek, hogy a rohdadt testek a levegőt meg ne vesztegezzék. Elhatározott az is, hogy a lakosság könnyebbségére a vár közelében is nyitassék

egy temető, és abban építtessék egy oratorium, ezen kívül állíttassék fel egy kereszt. (Vár. lev. 1807—274 sz. febr. 25.). Az alsó temető 1808-ban nyílt meg. A Salamon- és nagytemplom körül még csak néhány holttestet temettek...

Most a nagytemplom alatt levő sírbolt és az alsó temető van használatban: A görög katolikusokat és a cigányokat a vár mögött levő két külön temetőben temetik el. A rabok új temetője a Füzésre vezető út bal oldalán terül el. Az ev. reformátusok- és a zsidóknak temetője a város keleti oldalán elhuzodó hegyen van.

Kisebb közlemények.

Örmény érseki levél. Isakovicz Izsák, v. b. t. t., örmény katolikus megyés-érsek kegyes volt művészi kivitelű életnagyságú képét a kolozsvári néprajzi kiállítás örmény osztálya számára megküldeni, mintegy emlékeül a hajdan fennállott egyházi jurisdictio-nak. E becses adomány kapásán Merza Gyulához egy még értékesebb lelki ajándékot tartalmazó levél érkezett, melynek egy az egész hazai örménységhez szóló részlete így hangzik: Krisztusban szeretett Fiam! Köszönet Önnek és az erdélyi s magyarországi jó Örményeknek, hogy szeretettel emlékeznek meg az örmények lebergi agg főpásztoráról, kinek boldogult elődei egykor szellemi joghatóságukat az erdélyi s magyarországi örményekre kiterjedőleg is gyakorolták, az ottani örmények számos papját fölszentelték és olykor az ottani egyházmegye részére szuffragán vagy segéd-püspököket is konszekráltak. Kedvezőtlen körülményeink között, az aggastyán örmény kath. egyházfejedelem Lembergől, csak szívébe és imába foglalhatja az ottani szeretett örménységet, mit jelenleg is örömmel teljesít és valamennyi Krisztusban szeretett erdélyi s magyarországi fiait és leányait szívből megáldja. Isten áldja meg Önt szeretett Fiam és Önnek összes igen tisztelt nemzetfeleit. Isakovicz Izsák Miklós, örm. kath. érsek Lemberg, 1900. nov. 24-én.

A kolozsvári kiállítás örmény osztálya. A Mátyás király születése házában rendezendő néprajzi kiállítás örmény szobája valóságos tükrre lesz az örmény különlegességek kulturtörténeti

emlékeinek. Az örmény kézimunka és műipar jellegzetes tárgyait, egyházi és világi használati cikkekét, festményeket, képeket, könyveket, egyszóval a szellemi és anyagi termékek egész sorozatát már bejelentették az örmény osztály számára. És pedig eddigelé a következők biztosították részvételüket u. m. 1. I s a k o w i e z Izsák örm. érsek (Lemberg); 2. Örm. kath. pleb. főtemplom (Szamosújvár); 3. Dr. G o p e s a László (Budapest); 4. B á r á n y Lukács (Szamosújvár); 5. P l a c s i n t á r Dávid (Szamosújvár); 6. M e s k o Miklós (Kolozsvár); 7. Dr. I s s e k u t z Hugo (Kolozsvár); 8. Á v e d i k Lukács (Erzsébetváros); 9. C s i k i Lukács (Erzsébetváros); 10. G o v r i k Gergely (Erzsébetváros); 11. Áll. főgymnasium igazg. (Szamosújvár); 12. P a p Tódor (Szamosújvár); 13. G y ü r e k i á n Ignác, mecht. érsek-főapát (Velence); 14. S z o n g o t t Kristóf (Szamosújvár); 15. F á r a o Simon (Csikszépvíz); 16. L e n g y e l Márton, honvéd-százados (Tápio-Süly); 17. G y e r t y á n f f y István, kir. tan. (Budapest); 18. dr. M á l y István (Kolozsvár); 19. G á s p á r Gyula (Marosvásárhely); 20. Örmény kath. egyházközség (Gyergyó-Szt-Miklós); 21. Á y d i n i á n Arzén, mecht. érsek-főapát (Bécs); 22. B o g d á n f f i Mihály (Kolozsvár); 23. C s i p k é s Marika (Kolozsvár); 24. G á s p á r n é Szongott Vetti (Marosvásárhely); 25. Á k o n t z István (Kolozsvár); 26. P l a c s i n t á r Vetti (Kolozsvár); 27. Dr. S i m a y János (Szamosújvár); 28. I d. C s i k y József (Kolozsvár); 29. V o i t h Gergely (Szamosújvár); 30. L o m p é r d i K o r b u l y Bogdán (Kolozsvár). Jóllehet ez a névsor már is jobbra biztosítja egy külön örmény kiállítási osztály rendezését, mégis minél többeknek a hozzájárulására való tekintettel a tárgyak bejelentési határideje 1901. márcz. 15-ig hosszabbított meg. Miután nem kis feladat a megfelelő tárgyakkal rendelkezők címét felkutatni, az A r m e n i a és az E r d é l y igen tisztelt olvasó közönsége sokat tehet e pártolást érdemlő mozgalom terjesztése, népszerűsítése és így további kiállítók megnyerése érdekében. A kik pl. nagyobb értéket képviselő tárgyaiktól még rövid időre se válhatnak meg, azok fényképeit is beküldhetik. Egyáltalában más tárgy hiányában, örmény államférfiaink, orsz. képviselőink, magosabb rangú közhivatalnokaink, vagy más jeleseink, de főként örmény szépeink (lánykori fotografiák) arcképcsarnokának gazdagítására bárki is segédkezet nyújthat. Óhajtható volna tehát, hogy lehetőleg minden örmény család valamivel pl. legalább egy pár arctypust feltüntető fényképpel, avagy családi cimerrel vegyen részt ebben a kezdeményben, melyre a betelepülés óta (1672) most kínálkozik a legelső alkalom. Bejelentéseket elfogad és kívánatra felvilágosítást nyújt: M e r z a Gyula, kiáll. rendezőbizottsági tag Kolozsvárt.

Mese a takarékoságról. Egy tudósnak a szakácsnéja minden nap elköltötte a font hús árát, s gazdájának naponta azt jelenté, hogy a húst megette a macska. Egy napon a tudós türelmét veszelve, felkapja a macskát, s a mérlegre vetvén, látja, hogy éppen egy

fontot nyom. Erre fölkiált: „No! hát a hús már megvan; de már most hol van a macska?! Hasonló eset történhetett közelebből valamely keletázsiai — talán kínai — világvárosban, hol nagy fáradsággal úgy sikerült az évi költségvetést megállapítani, hogy a sokszor óhajtott, de soha következetesen nem gyakorlat „takarékoság” elve, abban a legpontosabban keresztül legyen víve; egyúttal azonban alaposan meg legyen gátolva jövőre a városnak további fejlődése minden irányban. De ha itt jól mérlegre vetjük a takarékoságnak állítólag mindent elnyelő „macskáját” — úgy megismételhető a keletázsiai városra nézve is, (az előbbi adoma analógiája szerint) a tudósnak naiv felkiáltása: „No, hát a hús már megvan, (vagyis: a takarékoság) — de hová lett az eleven macska?! Vagyis: mi lesz már most a város fejlesztésének, figyelmen kívül hagyott legfontosabb élet-érdekeivel?!

Örmény nyelv és irodalom a budapesti egyetemen. Az 1900–1901-ik tanév első felében az örmény nyelvi és irodalmi előadásoknak (Ágáthangelosz örményül, heti 2 óra) két beirt hallgatója volt: Kiszely Károly II. éves bölcsészethallgató és ifj. Rejtő Sándor II. éves hittanhallgató, kik mindketten „jeles” eredménnyel folytatták tanulmányaikat. A folyó tanév második felében a budapesti kir. m. tudományegyetemen az örmény nyelvből és irodalomból már két kollégium is lesz: Bizancki Fauszt örmény író hetenként 2 óra és Örmény nyelv hetenként 3 óra. Közelebbi adatokat (az előadások helyére és idejére vonatkozólag) az egyetemi tanrend fog szolgáltatni. Ezúttal csak azt jegyezzük meg, hogy az előadásokra az egyetem mind a négy karának hallgatói minden külön díj fizetése nélkül beiratkozhatnak. Ajánljuk a hirdetett kollégiumokat az érdeklődők figyelmébe, kik között jövőre talán elvétve, örmény eredetű ifjakkal is fogunk találkozni.

Irodalom és művészet.

„Umbria szegénye.” A szerzetrend assisi (vagyis díszmeléknevén: szerafikus) szent Ferencz hétszázados emlékeztét szólaltatja meg a dal, melyet elvbarátaink egyike — az említett cím alatt — hozzánk beküldött; s a mely így hangzik:

☉h, Itáliának halhatatlan fénye:

Assisi szent Ferencz, — „Umbria szegénye“!

Századokon át, ki, annyi csodát tettél,

Eltévedt lelkekből — szenteket neveltél;

Te, ki fölmutattad a romlott világnak,

Titkát enyészhetlen, örök boldogságnak:

Szellemekkel áraszd el, ismét, a Földet —

Önfeláldozásra, jer, taníts meg minket! . . .

Oh, ne hagyj elesni; estünkben emelj föl,

Ragadj ki, e vészes örvényből, örökre!

Végső küzdelemnek, mit emberek vivnak, —

Tedd, hogy bizalommal nézhessünk eléje!
 S majd, ha Tragédiánk egykor véget ére, —
 Tedd, hogy örök élet legyen pályabére:
 Oh, Egek szeráfa! . . . Földiek reménye!
 Oh, áldott szent Ferencz! . . . „Umbria szegénye“!

Konstantinovics-Ájvázovszki Iván (mint arról már megemlékeztünk) Krimiaiban, Theodosia nevű helység mellett birtokán elhunyt. Ájvázovszki az orosz műbarátok kedvence volt, kik a mozgó tenger, a tengeri ütközetek és a tengeri esendélet legjobb festőjének őt tartották, és még az élte alkonyán festett képeket is pietással fogadták. 1897-ben, a művész nyolczvanadik születésnapja alkalmából Szent-Pétervárott nagyszámú munkájából külön kiállítást rendeztek, melyre az orosz elit-társaság szinte népvándorlásban tódult. Ájvázovszki képei a legelőkelőbb orosz muzeumokban, tárlatokon és kastélyokban díszlenek, így a Rumjanzov-muzeumban, a moszkvai Tretjakov-képtárban, a téli palotában, a művész-akadémia tárlatán, a szent-pétervári Eremitage-ban. Számos képe magántulajdon. Hatvan éves pályafutása alatt bámulatos termékenységgel dolgozott. Külföldön is tisztelettel emlékeztek meg róla. Vannak képei a müncheni, a drezdai királyi képtárban, a párisi és a berlini tárlatokon is sokszor állított ki. Gyors munkában készült és pusztán a hatásra számító képei sokszor talán nélkülözik a művészi értéket; de a krimi és földközi tengerről fölvetett tájképei, az orosz-török háborúból való csataképei annál értékesebbek. Ájvázovszki 1817 júliusának 17-én született Theodosiában örmény szülőktől, első tanulmányait Szent-Pétervárott végezte, azután Török-, Olasz-, Spanyol- és Angolországba, majd Hollandiába utazott. Párisban festette a krimiai hadjárat csataképeit, melyek világszerte ismertté tették nevét. I. Miklós és II. Sándor-ban bőkezű pártfogót nyert; utóbbi különösen esti tájképeket rendelt nála többet. Képei közül a „Világteremtése“ és a „Vízözön“ keltett nagy feltűnést.

Közgazdasági élet.

Háziipari tanfolyam, Erdély több városában, a földművelésügyi miniszter által engedélyezett államsegéllyel, az idei téli hónapok alatt, háziipari tanfolyamok fognak rendeztetni, melyekben a helyi viszonyokhoz képest a kosárfonást és annak egyes neveit, a szalma- és gyékény-ipart, a seprő- és kefe-kötést, s más népiipari foglalkozásokat fogják az illető előadók az ügy iránt érdeklődőkkel rendre megismertetni.

A burgonya-üzlet kilátásai A kenyérpótló termények között fontos szerep jutott a burgonyának, (kolompér, krumpli, pityóka) a melynek termelésével ma már kisebb-nagyobb mértékben

Európa több államaiban üzletszerűleg foglalkoznak; habár a burgonyát világrészünkben csakis a tizenhatodik század végén kezdték megismerni, s itt meghonosítva természeteni. Jelenleg a világ összes burgonyatermelése jóval meghaladja a 800 millió metermázsát, s a burgonya-üzlet a nemzetközi kereskedelmi forgalomban mindegyre növekedő fontossággal bír; az egyes államok a külfölddel szemben még nagy importra is szorulnak. Magyarországról, mint kiválóan agriculturállamból — Ausztriába, sőt kisebb mennyiségben más külföldi államokba is van kivitel e gazdasági ágban. A távolabbi, nevezetesen a tengeren túli exportot azonban még jelentékenyen lehetne fokozni, ha a kereskedelem jobban felkarolná ezt a cikket is. Így például Anglia 6—7 forintot is fizet egy métermázsá burgonyáért, tehát a magyarhoni gazdáknak London irányában a többek között ezen üzlet-ágban is, esetleg jelentékeny fergalmat lehetne elérniök.

Mi ujság az örmény világban?

Kitüntetett nagykövet. A szultán drágakövekkel kirakott Oszmánije-rendet adott Perzsia bécsi nagykövetének: az örmény Nerimán (Nárimán) chán-nak.

Angol vandalizmus Cipruson. Ciprus hajdan a Lusignan-házból származott örmény királyok birtokában volt. Most is vannak a sziget lakói között örmények; azért érdekel minket, a következő apróság, mit a „Budapesti Hirlap“ után közlünk. Famagusta, Ciprus régi híres városa, lassankint végképpen elpusztul. A régiségben bővelkedő város követ eladják, százát két shillingjével kínálják és Egyiptomba szállítják, pedig sok kő az ó-korból származó faragvány. A régi falak egy részét, a mely még ma is kitűnő karban van, lebontják; mert a parti gőzösök számára hidat akarnak építeni. Ebből a falból veszik a követ ahhoz a lóvasúthoz is, a mely Famagustát Nikóziával össze fogja kötni. A régi erődöt, a mely annyira összeforrt Otelló és Dezdemona történetével, a négy tornyot, a melyen még most is örködik szent Márk oroszlánja, mind le fogják bontani, mert az angolok kereskedelmi érdeke megköveteli. Van egy angol társaság, a mely föladatául tüzte ki, hogy a régi görög emlékek fõntartásáról gondoskodjék. Ennek a társaságnak egyetlen szava sinesen ehhez a vandalizmushoz és nyugodtan nézi az ó-kor legszebb emlékeinek pusztulását? Ciprus angol okkupációja még végzetesebb lesz a szigetre, mint a török uralom volt. Ezt bizonyítja a temetők kegyetlen kifosztása és a nikóziai muzeumnak szálnalmas állapota.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Lukács Béla. A képviselőház pénzügyi bizottságának október 24-én tartott ülésében többen kérdést intéztek a párizsi magyar kiállítás dolgában. Berzevicz Albert, Neményi Ambrus, gr. Andrásy Sándor és gr. Teleky Sándor szívatették ezt az ügyet, kiemelve azt a fényes politikai sikert, melyet Magyarország Lukács Béla kormánybiztosnak tapintatos és szerencsés tevékenysége folytán Párizsban aratott. — Hegedüs Sándor kereskedelmi miniszter a felvetett kérdésekre válaszolva, kiemelte, hogy Lukács Béla tevékenysége nemcsak politikai, hanem nevezetesen közigazdasági sikert is biztosított az országnak. Százezerekre ment havonként az az összeg, melyért magyar kiállítási tárgyakat vásároltak és a kormány feladatának tekintti, hogy az ily módon megkezdett munkát maga részéről folytassa a kiállítást követő időben is, ugyanazon a nyomokon haladva, melyeket Lukács Béla Párizsban ináugurált. A miniszter egyúttal megragadta az alkalmat, hogy elismerésért fejjeze ki azért az emberi erőt szinte túlhaladó kitarító és sokoldalú munkásságért, melyet Lukács Béla a magyar kiállítás szervezése, bemutatása és képviselete közben kifejtett. A pénzügyi bizottság egyhangúlag csatlakozott ahhoz a felismeréshez, melyet a miniszter kifejezett. Valóságos oratio volt ez Lukács Bélának... Tény az, hogy Magyarország, mint Apponyi Albert is választói előtt mondott beszámolójában kiemelte, páratlan sikert ért el Párizsban és hogy ez a siker legelső sorban Lukács Bélát dicséri, a ki tevékenységével az egész nemzet háliját kiérdemelte. („Pesti Napló” 1900. okt. 24. 292 sz.).

Lukács Antal főrendiházi tag, a magyar földhitelintézet örmény igazgatója, a felső-magyarországi közművelődési egyesület választmányi tagjává választatott meg.

Brassóban mint az „Ellenzék” írja — a jövő iskolai évvel, az erdélyi róm. kath. Státusnak új főgymnasia ma nyílik meg. A kétemeletes díszes palota, melynek alapkövét e nyáron tette le Majláth püspök, s a mely már tető alá került, a fejlődő városnak egyik legszebb épülete lesz. Az új főgymnasiával kapcsolatban a Státus egy finevelőintézetet (vagyis internatust) is nyit, s ezzel nemcsak egy eddig végtelenül károsnak tapasztalt hiányt pótol, — de a főgymnasiunak s ezzel együtt a magyarországnak s a katolikus nevelésnek jövődjét erősödését s felvirágzását is biztosítja.

A budapesti, negyedik kerületi piarista-főgymnasium, mult évi „Értesítő”-je szerint május 28-án, a székesfővárosi katolikus körben megünnepelte a kereszténység jubileumi szent évét is; a mely országunkban egyszersmind a keresztény, magyar nemzeti királyság megalapításának kilencszáz éves fordulóját képezi. Az ünnepi, alkalmi szónoklatot ezúttal az említett főgymnasiumnak egyik érdemes tanára (Dr. Vincze József) tartotta, — melyben történelmünkben l vont tanulságképpen arra utalt, hogy „nálunk minden, a mi szent, nemzeti is volt egyúttal és viszont! Egységünk, függetlenségünk és alkotmányosságunk szimbóluma a korona, — nemzeti királyaink elseje, István, lovagiaságunk ideálja, László király, a tisztaság erkölcsi eszménye, Imre herceg, mind a szentség dicső fényében tündökölnék és a keresztény szeretet vallásában gyökereznek...” S valóban a mi

hazai ifjúságunknak ma is igen nagy szüksége van a magyar nemzeti történelemnek eme dicső eszményképeire! Kiemeljük továbbá e helyen, hogy, a mult tanév folyamában, a középiskolák tanulóifjúságát országszerte csoportosan vezették a muzeumok, a budapesti állatkert, köztárlatok és az ifjúsági (helyenként talán nem is egészen az ifjakkal való) színelőadások megtekintésére. Ezen alkalomból a „Budapesti Hírlap” tanügyi rovatvezetőjének közleményeiben e figyelmet keltő megjegyzést találjuk: „A képiállítások látogatását, kivált míg a nuditások és a „secessio” divatja dühöng, nem merem ajánlani! Se Páris, se Berlin, se London ifjúságát, annál kevésbbé Bécsét nem szórakoztatják ilyesmivel!...” A magyar székes-főváros leánygymnasiumának vállalkozó növendékei, az elmúlt iskolai év folyamán, egy nagyobb kirándulást is tettek, — Itáliába!

☞ Szamosújvári Hiradó. ☞

— Józsa János, a helybeli államgymnasium derék tanára, lapunk munkatársa, egy hasznos illusztrált könyvet irt a székely Józsa-családról. Ha szerencsés lehetne minden egyes magyar család, hogy megtalálhassa a maga Józsa Jánosát, ki nem kimélt költséget, fáradságot, csak hogy összeszedhesse a szükséges adatokat, — úgy sok hasznos adat kerülhetne napfényre, miket a történetíró előnyvel használhatna. Józsa tanár megmutatta, hogy mivel tartozik minden tollforgató férfiú csalágjának. Múltó a követésre a nyujtott ritka példa...

— Kopasz Béla adótiszt Beszterczéről eljegyezte Kerpit Mariskát, néhai Kerpit Kristóf szép leányát.

— Elkészült a Papp-testvérek háza a Felső-Vizútezában. E ház a város egyik legszebb épülete. Az épített Papp-testvérek nem kimélték a költséget, csak hogy házukat lakályossá, kényelmessé tehessék. Megvan ezen izléssel épült házban mind az, mit egy modern házban csak keresni szoktunk. Ugy halljuk, hogy az épített testvérek a nyáron, ha az épület teljesen kiszárad, bele is költöznek.

— Fedél alá került a leány-árvaház esinos épülete is. Korán tavasszal hozzákezdenek a vakoláshoz és a belső berendezéshez is. 1901. szeptember 1-én megnyílik ez a szükséges árvaház. Ebben az épületben is, mely a Papp-testvérek épületének közvetlen szomszédja, — szintén megvan minden kényelem. Ezen épületnek van tornyos házi kápolnája is: itt fogják a növendékek napi imádságaikat végezni...

— A szamosújvári örmény kath. elemi leányiskola a magyar kereszténység fennállásának 900 éves jubileuma alkalmából zártkörű ünnepséget rendezett a következő programmal: 1. Megnyitó beszéd; mondotta: Bárány Lukács kanonok-igazgató. 2. Szűz-Mária, hazánk reménye; énekelte: a növendékek kara. 3. A kath. egyház diadala; felolvasás, tartotta Száva Róza kisasszony. 4. „Miatyánk,” Reviczky Gyulától. Szavalta: Pápiu Róza IV. oszt. növ. 5. Hymnus. Énekelte: a növendékek kara. 6. Bezáró beszéd, mondotta Bárány Lukács igazgató.